

Gimnazija ili četverogodišnja strukovna škola? Osobne i socijalne odrednice odabira vrste srednjoškolskog obrazovanja

DOI: 10.5613/rzs.50.2.1

UDK: 373.5

316.74:37

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 4. 3. 2020.

Josip ŠABIĆ orcid.org/0000-0002-8981-2560*Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Hrvatska
josip@idi.hr*Jelena MATIĆ BOJIĆ orcid.org/0000-0003-1101-3379*Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Hrvatska
matic@idi.hr*Iris MARUŠIĆ orcid.org/0000-0003-4837-790X*Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Hrvatska
iris@idi.hr*

SAŽETAK

Integrativni teorijski modeli, poput socijalno-kognitivne teorije obrazovnih i karijernih izbora, prepoznaju brojnost i složenost odrednica učeničke odluke o odabiru vrste srednjoškolskog obrazovanja. No, malobrojna su istraživanja u kojima se istodobno provjeravao doprinos većeg broja odrednica te odluke. Cilj ovog rada je istražiti doprinos različitih osobnih i socijalnih odrednica učeničkog odabira gimnazijskog ili četverogodišnjeg strukovnog obrazovanja; obrazovnih odabira koji omogućuju izravnu prohodnost prema visokom obrazovanju. Osobne su odrednice spol, školski uspjeh, akademska samoeфикаsnost, samopoštovanje te čimbenici odabira srednjoškolskog obrazovanja, dok su socijalne odrednice učeničke procjene radnog i obrazovnog statusa roditelja te srednjoškolske aspiracije roditelja za dijete. U istraživanju su korišteni podatci prikupljeni upitnicima na učenicima 7. i 8. razreda 23 zagrebačke osnovne škole (N=784). Testiran je binarni logistički model kojim je ispitan relativni doprinos odrednica u objašnjenju odabira vrste srednjoškolskog obrazovanja. Od osobnih odrednica ulogu u učeničkim odabirima imaju spol, školski uspjeh i samoeфикаsnost. Četverogodišnje strukovno obrazovanje češće žele upisati mladići, učenici/ce nižeg uspjeha i niže samoeфикаsnosti. Među socijalnim odrednicama ulogu imaju radna aktivnost majke i srednjoškolska aspiracija roditelja za dijete. Četverogodišnje strukovno obrazovanje

Zahvaljujemo svim učenicima, roditeljima i odgojno-obrazovnim radnicima koji su sudjelovali u provedbi istraživanja COBRAS na kojem se temelji ovaj rad.

češće žele upisati učenici/ce čije su majke radno neaktivne, čiji roditelji žele da oni upišu četverogodišnje strukovno obrazovanje te učenici/ce koji nisu upoznati s aspiracijama svojih očeva za njih. Rezultati potvrđuju dosadašnje nalaze o povezanosti individualnih varijabli poput školskog uspjeha i samoefikasnosti s namjerama učenika vezanim za upis gimnazijskoga ili četverogodišnjeg strukovnog obrazovanja. Među socijalnim odrednicama, aspiracije roditelja pokazale su se važnijima za djetetovu namjeru upisa vrste srednjoškolskog obrazovanja od njihova socioekonomskog statusa.

Ključne riječi: odabir vrste srednjoškolskog obrazovanja, socioekonomski status, školski uspjeh, akademska samoefikasnost

1. UVOD

Upisi u srednju školu iz godine u godinu izazivaju velik interes šire javnosti, a posebnu važnost imaju za učenike osmih razreda koji odlučuju o svom daljnjem obrazovnom putu, kao i za njihove obitelji. Uvriježeno je mišljenje da odabir i upis srednje škole u značajnoj mjeri određuju daljnji obrazovni, a time i karijerni i životni put pojedinca. Takva je slika potpomognuta i medijskim napisima o interesu za pojedine srednjoškolske programe koji se u javnoj percepciji smatraju jamstvom budućega obrazovnog i karijernog uspjeha (npr. Rudež i Badanjak, 2018). Iako prijelaz u srednjoškolsko obrazovanje predstavlja jedan od prijelomnih trenutaka u obrazovnom putu osobe, u hrvatskom je obrazovnom kontekstu razmjerno malo istraživanja posvećeno toj temi. Narочito važan aspekt prijelaza u srednju školu čini proces izbora vrste srednjoškolskog obrazovanja, odnosno čimbenici koji igraju ulogu u odluci učenika o tome koju će vrstu srednjoškolskog obrazovanja odabrati.

Teorijska razmatranja procesa i odrednica donošenja odluka o obrazovnom i karijernom putu umnogome se oslanjaju na klasičnu socijalno-kognitivnu teoriju Alberta Bandure (Bandura, 1999). Socijalno-kognitivna teorija obrazovnih i karijernih izbora Lenta i suradnika (Lent, 2013; Lent, Brown i Hackett, 1994) vidi pojedinca kao aktivnog i svjesnog donositelja odluka o vlastitom obrazovnom i karijernom putu. Prema toj teoriji, obrazovni i karijerni izbori donose se ponajprije na temelju pojedinčevog odnosa spram samog izbora, odnosno njegovog uvjerenja o samoefikasnosti, očekivanih ishoda, interesa i postavljenih ciljeva. Na odluku također utječu i druge osobne odrednice kao što su rod, etnicitet, zdravstveno stanje pojedinca i sl. (Lent, 2013). U okviru teorije, međutim, prepoznaje se da se obrazovne odluke ne donose u socijalnom vakuumu, kao i to da one nisu nužno (samo) manifestacija pojedinčevih interesa. Naime, različiti kontekstualni čimbenici interviraju u proces izbora obrazovnog i karijernog puta pojedinca – ponekad dodatno potkrepljujući i pojačavajući odluku, ponekad je dovodeći u pitanje i umanjujući,

a ponekad čak i tako da je posve “prebrišu” uslijed objektivnih datosti konteksta u kojem se pojedinac nalazi (Lent, 2013). Spomenute kontekstualne odrednice mogu djelovati na društvenoj ili obiteljskoj razini, nerijetko i na neizrečen, implicitni način. Primjer čimbenika koji s makrorazine može utjecati na pojedinčev izbor obrazovnog i/ili karijernog puta jest poticanje različitih interesa tijekom primarnog obrazovanja dječaka i djevojčica koje za posljedicu ima rodnu tipičnost obrazovnih odabira i, posljedično, zanimanja (Baranović, Jugović i Puzić, 2014), dok na mikrorazini to, primjerice, može biti odrastanje u obitelji nižega socioekonomskog statusa u kojoj se potiče ili implicira upis strukovnih srednjoškolskih programa jer obiteljske financijske prilike ne omogućuju nastavak školovanja na tercijarnoj razini, odnosno odgođen doprinos kućnom proračunu.

Bandura i suradnici (1996; 2001) predlažu model koji prikazuje složene veze i zajednički utjecaj socioekonomskih, obiteljskih i osobnih odrednica koje oblikuju obrazovne i karijerne odabire. Prema tom modelu, obiteljski socioekonomski status djeluje na osobnu efikasnost roditelja vezanu uz obrazovni uspjeh njihove djece i obrazovne aspiracije koje roditelji imaju za djecu. Roditelji višega socioekonomskog statusa u većoj mjeri vjeruju da mogu djelovati na obrazovna postignuća svoje djece i za njih imaju veća obrazovna očekivanja. Više aspiracije roditelja djeluju na razvoj percipirane samoefikasnosti u učenju kod djece, a time i na više obrazovne aspiracije i postignuća te djece (vidjeti i Fergusson, Horwood i Boden, 2008). Ti čimbenici zatim imaju veliku ulogu u tome kakav će obrazovni i karijerni put djeca kasnije odabirati.

Spomenutim odrednicama odabira vrste srednjoškolskog obrazovanja – socioekonomskom statusu obitelji, rodu i samoefikasnosti, posvećen je velik broj empirijskih provjera (Bandura i dr., 1996; 2001; Lent, 2013; Rottinghaus i dr., 2002), dok su brojni drugi potencijalno relevantni čimbenici koji utječu na odluku o upisu vrste srednjoškolskog obrazovanja slabo istraženi. U ovom radu, pregled literature o odrednicama odabira vrste srednjoškolskog obrazovanja organiziran je u dva dijela, pri čemu prvi problematizira ulogu osobnih odrednica, dok drugi razmatra socijalne odrednice odabira vrste srednjoškolskog obrazovanja.

1.1. Osobne odrednice odabira vrste srednjoškolskog obrazovanja

Spol i akademski uspjeh učenika u brojnim su se empirijskim istraživanjima istaknuli kao snažne osobne odrednice odabira vrste srednjoškolskog obrazovanja. Uobičajeni nalazi koji svjedoče o tome da djevojke i učenici/ce boljega akademskog uspjeha u većem broju aspiriraju prestižnijim obrazovnim odabirima od mladića i učenika/ca lošijeg uspjeha dobiveni su u hrvatskom (Baranović i dr., 2014;

Državni zavod za statistiku, 2018a; 2018b) i inozemnim obrazovnim kontekstima (Fergusson i dr., 2008; Jurviste, Prpić i Claros, 2015; Rojewski i Yang, 1997).

Među važne osobne odrednice obrazovnih postignuća, aspiracija i motivacije ubraja se i uvjerenje o vlastitoj efikasnosti u akademskom području. Akademska se samoeфикаsnost očituje u regulaciji vlastitog učenja, postavljanju ciljeva učenja i ovladavanju teškim predmetnim sadržajima (Bandura i dr., 1996; 2001). U istraživanjima Bandure i suradnika (2001), akademska samoeфикаsnost pokazala se pozitivno povezanom s akademskim aspiracijama na uzorku dvanaestogodišnjaka. Rottinghaus i suradnici (2002) na uzorku studenata jednoga američkog sveučilišta nalaze da se značaj samoeфикаsnosti za predikciju obrazovnih odabira održava i pri objašnjenju visokoškolskih aspiracija. Konačno, percipirana samoeфикаsnost vezana za odabir buduće karijere pokazala se, na domaćem uzorku učenika osmog razreda osnovne škole, povezanom s očekivanjima učenika vezanim za srednju školu (Bubić i Ivanišević, 2016). Što su učenici pokazivali veću samoeфикаsnost vezanu za odabir karijere, to su u većoj mjeri izražavali očekivanje da će uspješno zadovoljiti zahtjeve buduće srednje škole.

Obrazovni odabiri često se dovode u vezu s domenski specifičnom akademskom samoeфикаsnošću (Rottinghaus i dr., 2002), dok uloga samopoštovanja kao unitarnoga, globalnog konstrukta u objašnjenju obrazovnih aspiracija ostaje uglavnom neistraženom. Postoji, međutim, određena empirijska potvrda pozitivne korelacije samopoštovanja i viših obrazovnih aspiracija (Rojewski i Yang, 1997).

Odluka o odabiru vrste srednjoškolskog obrazovanja donosi se dijelom i pod utjecajem pojedinačne percepcije različitih karakteristika povezanih s opcijama koje se razmatraju. Tako primjerice na odluku o tome za koji će se program učenici i njihovi roditelji opredijeliti može djelovati percepcija zanimljivosti i korisnosti nastavnih sadržaja, percepcija mogućnosti lakog udovoljavanja zahtjevima programa i percepcija prestiža koje pojedini obrazovni odabiri nose. Nadalje, prema nalazima inozemnih istraživanja, to mogu biti percepcija snažne akademske orijentiranosti škole, percepcija vrijednosne kompatibilnosti obitelji i škole, percepcija resursa kojima škola raspolaže, percepcija škole kao podržavajućeg okruženja i mjesta za uspostavu dobrih odnosa s vršnjacima i učiteljima itd. (Beamish i Morey, 2013). Budući da je riječ o percipiranim, a ne objektivnim, karakteristikama koje se vežu uz pojedini izbor, te se karakteristike svrstavaju među osobne odrednice obrazovnih odluka.

1.2. Socijalne odrednice odabira vrste srednjoškolskog obrazovanja

Različiti socijalni, odnosno kontekstualni faktori mogu se povezati sa socijalnim nejednakostima u obrazovnim odabirima (Stocké i dr., 2011). Zbog tog je razloga, primjerice, uloga socioekonomskog statusa obitelji u obrazovnim aspiracijama djece razmjerno često u fokusu istraživačkog interesa u različitim zemljama. Iz perspektive teorije racionalnog izbora (Boudon, 1974), odabir obrazovnog puta temelji se na racionalnoj procjeni troškova i koristi te vjerojatnosti uspjeha kod pojedinih odabira. Uspjeh se pritom vrednuje u terminima kasnijih ekonomskih koristi koje odabrani obrazovni put donosi. Obitelji različitoga socioekonomskog statusa tim odabirima pristupaju iz različitih pozicija, jer je cijena obrazovanja veća za obitelji nižega socioekonomskog statusa, što je naročito istaknuto u trenutku prijelaza iz osnovnoškolskoga u srednjoškolsko obrazovanje (Hatcher, 1998). Socioekonomski status obitelji (ili njemu srodni indikatori, poput ekonomskog kapitala) pokazao se jednim od najrobusnijih prediktora viših obrazovnih aspiracija i učenika i njihovih roditelja (npr. Fergusson i dr., 2008; Rojewski i Yang, 1997; Tynkkynen, Vuori i Salmela-Aro, 2012). U istraživanju koje je uključivalo učenike 8. razreda osnovnih škola u Zagrebu i Zagrebačkoj županiji, Baranović i suradnici (2014) utvrdili su da je radni status majke determinanta učeničkog odabira srednje škole s više ili manje zastupljenom matematikom. Radni status oca nije se pokazao relevantnom odrednicom odabira vrste srednjoškolskog obrazovanja (Baranović i dr., 2014). U ranije spomenutim istraživanjima Bandure i suradnika na uzorku talijanskih dvanaestogodišnjaka (1996; 2001) pokazalo se da, sukladno modelu koji predlažu, socioekonomski status roditelja djeluje na aspiracije i postignuća njihove djece tako što oblikuje roditeljske aspiracije koje imaju za djecu, ali i njihova uvjerenja o tome koliko mogu utjecati na obrazovne interese i postignuća svoje djece. Obrazovne aspiracije koje roditelji imaju za svoju djecu djelovale su na obrazovne aspiracije njihove djece i izravno, ali i putem percipirane akademske i socijalne efikasnosti koju djeca razvijaju. Istraživanje o ulozi različitih čimbenika u odabiru srednje škole u Švicarskoj također je pokazalo da je obiteljski socioekonomski status značajan prediktor odabira srednje škole, pri čemu je vjerojatnost da će dijete odabrati srednjoškolsko obrazovanje gimnazijskog tipa veće ako ima barem jednoga visokoobrazovanog roditelja (Falter, 2012).

Drnakova (2007) nalazi da obrazovni status roditelja ima veliku ulogu i u obrazovnim aspiracijama učenika na prijelazu u srednjoškolsko obrazovanje u Češkoj. Djeca visokoobrazovanih roditelja znatno češće odabiru srednju školu gimnazijskog tipa u odnosu na djecu čiji roditelji imaju srednjoškolsko obrazovanje, no ta je razlika naglašenija kod mladića u odnosu na djevojke. Djeca roditelja s nižim obrazovanjem češće odabiru obrtničke škole, no i tu postoje izvjesne rodne razli-

ke. U usporedbi s mladićima, djevojke čije majke imaju niži stupanj obrazovanja češće su odabirale obrtničku školu. Također, djevojke čiji roditelji imaju završenu srednju školu češće odabiru srednjoškolsko obrazovanje gimnazijskog tipa u odnosu na mladiće s istim obrazovnim stupnjem roditelja. Fergusson i suradnici (2008) u longitudinalnom istraživanju na uzorku novozelandskih učenika nalaze da je obrazovni status roditelja u trenutku rođenja djeteta povezan s kasnijim višim obrazovnim aspiracijama učenika te višim obrazovnim aspiracijama roditelja za dijete u trenutku kad učenici imaju 16 godina. Prema nalazima Baranović i suradnika (2014), stupanj obrazovanja roditelja i u Hrvatskoj figurira kao bitna odrednica učeničkog odabira srednje škole. Autori navode da samo 7,7% učenika čiji roditelji imaju (ne)završenu osnovnu školu namjerava upisati gimnaziju, dok isto namjerava 34,8% učenika s barem jednim srednjoškolski obrazovanim roditeljem i 75,1% učenika s barem jednim visoko obrazovanim roditeljem. Sukladni zaključci proizašli su i iz nekolicine drugih domaćih istraživanja. Prema Ivanović i Rajić-Stojanović (2012), djeca roditelja višeg stupnja obrazovanja i djeca zaposlenih roditelja češće izražavaju namjeru upisivanja gimnazijskih programa, a prema Puzić, Odak i Šabić (2019) to češće i uspijevaju u usporedbi s učenicima čiji su roditelji nižeg stupnja obrazovanja i/ili nezaposleni.

Pregled literature upućuje na to da se u malom broju istraživanja sveobuhvatno analizira veći broj različitih odrednica odabira vrste srednjoškolskog obrazovanja, osobito kad se uzme u obzir značaj te odluke za život pojedinca, ali i društva u cjelini. Integrativni teorijski modeli prepoznaju složenost te odluke, kao i pitanja moguće interakcije među čimbenicima koji na nju djeluju na različitim razinama (Lent, 2013; Rottinghaus i dr., 2002). Stoga je važno problem odabira vrste srednjoškolskog obrazovanja empirijski promotriti u relaciji s većim brojem čimbenika. Doprinos ovog rada leži u istodobnom razmatranju većeg broja osobnih i socijalnih odrednica koje determiniraju odluku hoće li učenik upisati gimnazijski ili četverogodišnji strukovni srednjoškolski program. Nadalje, njegov je značaj i u istraživanju doprinosa odrednica koje nisu dovoljno istražene.

1.3. Cilj istraživanja

Unutar tako postavljenoga istraživačkog okvira, odlučili smo se fokusirati na one učenike koji su izrazili namjeru upisa gimnazije ili četverogodišnje strukovne škole (uključujući i manji broj petogodišnjih medicinskih programa). Dok gimnazijsko obrazovanje predstavlja izbor obrazovnog puta koji vodi k visokoškolskom obrazovanju, četverogodišnje i petogodišnje strukovno obrazovanje nudi stjecanje kvalifikacije s kojom učenici mogu izići na tržište rada. No istodobno se, uz uvjet polaganja državne mature, i učenicima koji završavaju četverogodišnje i petogodišnje

strukovno obrazovanje omogućuje nastavak obrazovanja na visokoškolskim ustanovama. Prema podacima dobivenima na uzorku hrvatskih srednjoškolaca, dvije trećine učenika koji završavaju strukovno obrazovanje (66,6%) namjerava odmah upisati studij (Jokić, 2019). Za razliku od četverogodišnjega i petogodišnjega, trogodišnje strukovno obrazovanje ne nudi izravnu mogućnost nastavka obrazovanja na tercijarnoj razini. Ako žele upisati visokoškolske programe, učenici koji završe trogodišnje strukovno obrazovanje moraju steći svjedodžbu nekoga četverogodišnjeg srednjoškolskog programa polaganjem znatnog broja razlikovnih ispita, na što se odlučuje mali broj učenika (Buković, 2019; Matković i dr., 2013). Zbog te važne razlike u prohodnosti prema visokom obrazovanju u uzorak nismo uključili učenike koji su izrazili namjeru upisa trogodišnjega strukovnog obrazovanja.

Cilj ovog rada je istražiti koliki je ukupan doprinos različitih osobnih (spol, školski uspjeh, akademska samoefikasnost, samopoštovanje, čimbenici odabira srednjoškolskog obrazovanja) i socijalnih odrednica (radni status roditelja, obrazovni status roditelja, srednjoškolska aspiracija roditelja za dijete) u učeničkom odabiru gimnazijskoga ili četverogodišnjega strukovnog obrazovanja. Također, istraživanjem smo nastojali provjeriti koliko pojedine odrednice pridonose objašnjenju odabira vrste srednjoškolskog obrazovanja, samostalno i uz kontrolu ostalih ispitivanih varijabli.

2. METODOLOGIJA

2.1. Uzorak

U radu su korišteni podatci prikupljeni tijekom školskih godina 2016./2017. i 2017./2018. Istraživanje je provedeno u 23 zagrebačke osnovne škole koje su po slučaju odabrane unutar stratuma definiranih gradskim četvrtima. Unutar svake škole, po slučaju su odabrana najmanje dva razredna odjela 7. razreda čiji su učenici pozvani na sudjelovanje u istraživanju, a od njihovih je roditelja u tu svrhu pribavljen obaviješteni pristanak. Ta kohorta učenika praćena je longitudinalno tijekom dvije školske godine te je ispunjavala upitnike u tri vremenske točke: 1.) na kraju 7. razreda, 2.) na kraju prvog polugodišta 8. razreda i 3.) na kraju 8. razreda. Ukupno je 823 učenika sudjelovalo u svim točkama ispitivanja. U ovom su radu korišteni rezultati 784 učenika koji su ispunili upitnike u drugoj i trećoj točki istraživanja te su izrazili namjeru upisa gimnazija ili četverogodišnjih strukovnih škola. U analizama su izostavljeni rezultati učenika koji su izrazili namjeru upisa trogodišnjih strukovnih škola ($n=76$) i učenika koji još nisu znali koju vrstu srednjoškolskog obrazovanja žele upisati (odgovor "Još uvijek ne znam"; $n=44$). Tu smo odluku donijeli jer se u radu usmjeravamo na namjeru upisa onih srednjoškolskih programa

koji izravno omogućuju nastavak obrazovanja na tercijarnoj razini. Istraživanje je provedeno uz suglasnost Etičkog povjerenstva Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu.

2.2. Mjere

2.2.1. Kriterijska varijabla

Namjera upisa gimnazijskog ili četverogodišnjeg strukovnog obrazovanja. Kao kriterijska varijabla korišteni su odgovori učenika na česticu upitnika: “Koju vrstu srednjoškolskog programa želiš upisati?”. Odgovore na tu česticu učenici su dali u trećoj vremenskoj točki istraživanja, pri kraju svoga osnovnoškolskog obrazovanja. Učenici su mogli birati između odgovora: “Trogodišnje strukovno obrazovanje”, “Četverogodišnje strukovno obrazovanje”, “Gimnazijsko obrazovanje” i “Još uvijek ne znam”. Pritom su i učenici koji su željeli upisati petogodišnje (medicinske) srednjoškolske programe bili instruirani da označe kategoriju “Četverogodišnje strukovno obrazovanje”. U ovom smo radu skupinu učenika koja je odabrala odgovor “Gimnazijsko obrazovanje” tretirali kao referentnu (0), dok je učenicima koji su odabrali odgovor “Četverogodišnje strukovno obrazovanje” pridijeljena vrijednost 1. Odgovori ostalih učenika nisu korišteni u analizama.

2.2.2. Regresorske varijable

Spol. Iako podjednak broj djevojaka i mladića upisuje četverogodišnje strukovno obrazovanje, djevojke češće upisuju gimnazijsko, a mladići trogodišnje strukovno obrazovanje (Državni zavod za statistiku, 2019). S obzirom na spomenute razlike, u analizi smo kontrolirali efekt spola u namjeri upisa pojedine vrste srednjoškolskog obrazovanja.

Radni i obrazovni status roditelja. Brojni nalazi upućuju na zaključak o vezama između socioekonomskog statusa obitelji i visine obrazovnih aspiracija djece (npr. Sewell i Shah, 1968; Walpole, 2003). Kao mjere socioekonomskog statusa u ovom smo radu koristili radni status roditelja te najviši završeni stupanj obrazovanja roditelja. Radni status majke i oca ispitan je po jednom česticom za svakog roditelja. Ponuđeni odgovori bili su: “Zaposlen/a”, “Nezaposlen/a”, “Umirovljenik/ca” i “Ne znam/ne odnosi se na mene”. Uslijed malog broja odgovora u pojedinim kategorijama, izvršena je dihotomizacija odgovora u kategorije “Radno aktivan/na” (odgovor “Zaposlen/a”) i “Nije radno aktivan/na” (odgovori “Nezaposlen/a” i “Umirovljenik/ca”), dok odgovori “Ne znam/ne odnosi se na mene” nisu korišteni u daljnjim analizama. Najviši stupanj obrazovanja majke i oca također je ispitan po jednom če-

sticom za svakog roditelja. Ponuđeni odgovori bili su: “Završena osnovna škola”, “Završena srednja škola” i “Završena viša škola ili fakultet”. Uslijed vrlo malog broja roditelja kojima je najviši stupanj obrazovanja završena osnovna škola, izvršena je dihotomizacija odgovora u kategorije “Završena osnovna i/ili srednja škola” i “Završena viša škola ili fakultet”. Na sve navedene čestice učenici su odgovarali u drugoj vremenskoj točki istraživanja, a varijable dobivene rekodiranjem korištene su u analizi kao zasebni kategorijalni regresori.

Školski uspjeh. Glavni čimbenik o kojem ovisi može li učenik upisati željeni srednjoškolski program ili ne može jesu zaključne ocjene iz osnovne škole. Učenici su u trećoj vremenskoj točki istraživanja označili koju će zaključnu ocjenu imati u 8. razredu iz pojedinih školskih predmeta. U ovom je radu korišten prosjek zaključnih ocjena iz Hrvatskog jezika, Matematike, Prvog stranog jezika (za većinu učenika to su Engleski ili Njemački jezik), Povijesti, Geografije, Biologije, Fizike i Kemije. Takav se odabir temelji na činjenici da školski uspjeh u tim predmetima ima veći udio u izračunu bodova potrebnih za upis većine srednjoškolskih programa nego uspjeh u ostalim školskim predmetima (Pravilnik o elementima i kriterijima za izbor kandidata za upis u 1. razred srednje škole, 2015). Osim toga, raspodjela prosjeka zaključnih ocjena iz spomenutih predmeta omogućuje bolje razlikovanje učenika nego raspodjela prosjeka zaključnih ocjena iz svih predmeta.

Srednjoškolska aspiracija roditelja za dijete. U trećoj vremenskoj točki učenici su naznačili koju bi vrstu srednjoškolskog obrazovanja njihovi roditelji željeli da oni upišu (po jedna čestica za majku i oca; ponuđeni odgovori: “Trogodišnje strukovno obrazovanje”, “Četverogodišnje strukovno obrazovanje”, “Gimnazijsko obrazovanje” i “Ne znam”). Zbog malog broja odgovora, iz analize su izostavljeni odgovori učenika koji su naznačili kako njihova majka (n=8) i/ili otac (n=14) žele da upišu trogodišnje strukovno obrazovanje (ukupno 18 učenika). Spomenute su čestice korištene u analizi kao zasebni kategorijalni regresori.

Akademski samoefikasnost. U trećoj vremenskoj točki istraživanja učenička je akademska samoefikasnost odmjerena skalom Jokića i suradnika (2007) koja se sastoji od pet čestica Likertovog tipa od pet stupnjeva (npr. “Mislim da sam uspješan/na učenik/ca”; od “Uopće se ne odnosi na mene” do “U potpunosti se odnosi na mene”). Rezultat učenika formiran je u obliku prosjeka rezultata na svim česticama skale.

Samopoštovanje. Korišten je hrvatski prijevod Rosenbergove skale samopoštovanja (Rosenberg, 1965). Ta se skala sastoji od 10 čestica Likertovog tipa (četiri stupnja od “Uopće se ne slažem” do “Potpuno se slažem”; npr. “Mislim da vrijedim barem koliko i drugi ljudi”), a primijenjena je u trećoj vremenskoj točki istraživanja. S obzirom na to da je pet čestica skale formulirano u negativnom smjeru, rezultati

na tim česticama najprije su rekodirani, a potom je izračunat prosjek rezultata učenika na svim česticama skale.

Čimbenici odabira srednjoškolskog obrazovanja. U trećoj vremenskoj točki istraživanja učenici su pitani o čimbenicima svoga odabira srednjoškolskog obrazovanja (11 čestica na Likertovoj skali od pet stupnjeva; od “Uopće mi nije važno” do “Izrazito mi je važno”). Faktorska analiza metodom glavnih osi s *varimax* rotacijom rezultirala je trima faktorima koje smo nazvali “Intrinzični čimbenici” (čestice “Mogućnost stjecanja širokih znanja i vještina”, “Mogućnost stjecanja praktičnih i korisnih znanja i vještina”, “Osobni interes za sadržaje koji se uče” i “Zanimljivost sadržaja koji se uče”), “Izbjegavanje truda” (“Obrazovanje koje mogu s lakoćom završiti”, “Obrazovanje koje će mi ostaviti puno slobodnog vremena” i “Blizina škole”) i “Socijalni čimbenici” (“Obrazovanje koje su pohađali članovi moje obitelji (braća, sestre ili roditelji)”, “Želje mojih prijatelja” i “Preporuke osoba do kojih mi je stalo”). Na temelju tih triju faktora formirane su skale, a rezultati učenika na skalama izračunati su u obliku prosjeka rezultata na svim česticama skale. Čestica “Obrazovanje koje omogućuje lako zapošljavanje” imala je faktorska opterećenja niža od 0,30 te je stoga izostavljena iz formiranja skala i daljnjih analiza.

2.2.3. Statističke analize

Kako bismo odgovorili na istraživačke probleme, koristili smo se binarnim logističkim modelom s mogućnošću variranja sjecišta ordinate (engl. *random intercept model*; npr. Heck, Thomas i Tabata, 2012; Hox, Moerbeek i van de Schoot, 2018). Taj statistički model uzima u obzir da učenici iz iste škole mogu imati sličnije namjere u vezi upisa srednjoškolskog obrazovanja od učenika iz različitih škola te je uobičajen kad su učenici iz uzorka smješteni unutar većih jedinica uzorkovanja (npr. škola) i kad su sve varijable odmjerene na razini učenika. Primjena tradicionalnoga logističkog modela u tom bi slučaju rezultirala pogrešnim zaključcima o veličini standardnih pogrešaka i razinama statističke značajnosti regresijskih koeficijenata. Kao kriterij u modelu korištena je kategorijalna varijabla odgovora na pitanje “Koju vrstu srednjoškolskog obrazovanja želiš upisati?”. Korištene su robusne procjene parametara kako bi se kontrolirala eventualna odstupanja od pretpostavki statističkog modela (npr. Heck i dr., 2012). Intraklasni koeficijent korelacije (engl. *intraclass correlation coefficient*) iznosio je 0,11 iz čega proizlazi kako se otprilike 11 % varijabiliteta u kriterijskoj varijabli može objasniti time što učenici pohađaju različite škole. Većina je učenika (87,6 %) imala rezultat na svim korištenim indikatorima i skalama, što je rezultiralo gotovo posve ispunjenom bazom podataka (98,7 % ispunjenih ćelija). Postotci neispunjenosti ćelija po pojedinim varijablama bili su relativno niski ($\leq 4,0$ %). S obzirom na to da se smatra kako postotci neispu-

njenosti varijabli do 5 % nemaju utjecaja na zaključke koji proizlaze iz analiza (Schaffer, 1999; Dong i Peng, 2013), odlučili smo daljnje analize provesti na podacima učenika koji su odgovorili na sve varijable upitnika. Sve vrijednosti faktora inflacije varijance (engl. *variance inflation factors*; VIF) bile su manje od 3, iz čega proizlazi kako nije postojao problem multikolinearnosti.

3. REZULTATI

U Tablici 1 prikazani su deskriptivni statistički podatci o varijablama te bivarijatne veze regresorskih varijabli i kriterijske varijable. U uzorku je bilo podjednako djevojaka i mladića. Velika većina učenika ima roditelje koji su radno aktivni. Također, roditelji učenika najčešće su visokoobrazovani, pri čemu su majke u prosjeku nešto obrazovanije od očeva. Prema iskazima učenika, približno polovina majki i očeva želi da njihova djeca upišu gimnazijsko obrazovanje, a više od trećine roditelja za svoju djecu preferira četverogodišnje strukovno obrazovanje. Učenici u prosjeku iskazuju vrlo dobar školski uspjeh u 8. razredu te visoku akademsku samoeфикаsnost i samopoštovanje. Učenici u većoj mjeri ističu intrinzične čimbenike odabira srednjoškolskog obrazovanja, dok su im socijalni čimbenici manje važni. Nešto češće žele upisati gimnazijsko nego četverogodišnje strukovno obrazovanje.

Na temelju bivarijatnih veza regresorskih i kriterijske varijable može se zaključiti da unutar našeg uzorka četverogodišnje strukovno obrazovanje nešto češće odabiru mladići, a gimnazijsko djevojke. Djevojke češće upisuju gimnazijske programe i prema populacijskim podacima (Državni zavod za statistiku, 2019). Četverogodišnje strukovno obrazovanje češće žele upisati djeca roditelja koji nisu radno aktivni te čiji roditelji nisu visokoobrazovani, što je u skladu sa smjerom veza obrazovnog statusa roditelja i socioekonomskog statusa obitelji s jedne te učeničkih obrazovnih odabira s druge strane, sukladnima teoriji racionalnog izbora i dobivenima u prethodnim istraživanjima u nas (Baranović i dr., 2014; Puzić i dr., 2019). Nadalje, četverogodišnje strukovno obrazovanje češće žele upisati učenici nižega školskog uspjeha. Iz tog nalaza proizlazi da učenici usklađuju obrazovne namjere sa svojim školskim ocjenama koje su najvažniji kriterij upisa željene vrste srednjoškolskog obrazovanja, pri čemu su za upis gimnazijskih programa najčešće potrebne više školske ocjene nego za upis strukovnih programa (Nacionalni informacijski sustav prijava i upisa u srednje škole, 2019). Djeca čiji roditelji žele da oni upišu četverogodišnje strukovno obrazovanje te djeca roditelja koji nisu sa svojom djecom podijelili svoje aspiracije vezano za njihovo srednjoškolsko obrazovanje također češće žele upisati četverogodišnje strukovno obrazovanje. Taj je nalaz sukladan nalazima Bandure i suradnika (1996; 2001) o vezama roditeljskih obrazovnih aspiracija za dijete i dječjih obrazovnih aspiracija. Nadalje, četverogodišnje strukovno

obrazovanje češće žele upisati učenici niže akademske samoefikasnosti, što je u skladu s ranijim nalazima o povezanosti samoefikasnosti i visine obrazovnih aspiracija (npr. Rottinghaus i dr., 2002). Također, četverogodišnje strukovno obrazovanje češće žele upisati učenici nižeg samopoštovanja te učenici koji daju manju važnost intrinzičnim faktorima odabira srednjoškolskog obrazovanja.

Tablica 1. Deskriptivna statistika korištenih varijabli te bivarijatne veze regresora i namjere upisa različitih vrsta srednjoškolskog obrazovanja.

Varijabla	% ili M	SD	Raspon	Cronbachov α	Veza s namjerom upisa četverogodišnjeg strukovnog obrazovanja ^a (Spearmanov ρ / binarna logistička regresija)
Regresorske varijable					
Spol					0,16**
Ženski (0)	49,1				
Muški (1)	50,9				
Radni status majke					0,12**
Radno aktivna (0)	87,1				
Nije radno aktivna (1)	12,9				
Radni status oca					0,08*
Radno aktivan (0)	91,4				
Nije radno aktivan (1)	8,6				
Najviši stupanj obrazovanja majke					0,32**
Viša škola ili fakultet (0)	60,8				
Osnovna ili srednja škola (1)	39,2				
Najviši stupanj obrazovanja oca					0,26**
Viša škola ili fakultet (0)	53,0				
Osnovna ili srednja škola (1)	47,0				
Školski uspjeh	4,2	0,74	2,1 – 5,0	0,93	-0,73**

Varijabla	% ili M	SD	Raspon	Cronbachov α	Veza s namjerom upisa četverogodišnjeg strukovnog obrazovanja ^a (Spearmanov ρ / binarna logistička regresija)
Srednjoškolska aspiracija majke za dijete					Nagelkerke $R^2=0,61^{**}$
Ne znam (1)	8,2				B=1,66 ^{**} ; SE=0,29
Četverogodišnje strukovno (2)	39,6				B=4,16 ^{**} ; SE=0,25
Gimnazijsko (Ref.)	52,2				
Srednjoškolska aspiracija oca za dijete					Nagelkerke $R^2=0,61^{**}$
Ne znam (1)	12,5				B=2,13 ^{**} ; SE=0,27
Četverogodišnje strukovno (2)	38,9				B=4,23 ^{**} ; SE=0,25
Gimnazijsko (Ref.)	48,6				
Akadska samoeфикаsnost	4,0	0,73	1,0 – 5,0	0,81	-0,52 ^{**}
Samopoštovanje	3,0	0,55	1,2 – 4,0	0,85	-0,16 ^{**}
Čimbenici odabira srednjoškolskog obrazovanja					
Intrinzični	4,1	0,59	1,0 – 5,0	0,70	-0,10 ^{**}
Izbjegavanje truda	3,3	0,75	1,0 – 5,0	0,53	-0,03
Socijalni čimbenici	2,2	0,77	1,0 – 5,0	0,61	0,02
Kriterijska varijabla					
Namjera upisa srednjoškolskog obrazovanja					
Četverogodišnje strukovno	46,6				
Gimnazijsko	53,4				

Napomena: ^a "Gimnazijsko" 0, "Četverogodišnje strukovno" 1. Ref – referentna kategorija. * $p < .05$.
^{**} $p < .01$.

U Tablici 2 prikazani su rezultati binarnog logističkog modela namjera upisa različitih vrsta srednjoškolskog obrazovanja. Na temelju ovog modela moguće je u vrlo velikom broju slučajeva (91 %) identificirati namjerava li pojedini učenik upisati četverogodišnje strukovno ili gimnazijsko obrazovanje. Iz usporedbi nalaza u Tablicama 1 i 2 razvidno je da neki regresori koji su na bivarijatnoj razini bili statistički značajno povezani s kriterijskom varijablom nemaju statistički značajne efekte nakon što se kontroliraju efekti ostalih regresora. Konkretno, riječ je o efektima vezanima uz radni status oca, obrazovni status roditelja, učeničko nepoznavanje majčine aspiracije vezano za vrstu srednjoškolskog obrazovanja djeteta (odgovor "Ne znam"), samopoštovanje i intrinzične čimbenike odabira srednjoškolskog obrazovanja. Na temelju binarnog logističkog modela može se zaključiti da četverogodišnje strukovno obrazovanje češće žele upisati mladići (1,8 puta veća vjerojatnost nego djevojke) i učenici čije majke nisu radno aktivne (2 puta veća vjerojatnost nego djeca radno aktivnih majki). Također, češće ga žele upisati učenici nižega školskog uspjeha. To je vidljivo iz podatka o omjeru izgleda (Tablica 2) prema kojem se vjerojatnost biranja gimnazijskog obrazovanja povećava se za 5,6 puta porastom školskog uspjeha za 1. Statistički značajni prediktori su i srednjoškolske aspiracije roditelja za dijete. Tako četverogodišnje strukovno obrazovanje češće žele upisati učenici čije majke također žele da oni upišu tu vrstu srednjoškolskog obrazovanja (oko 5 puta veća vjerojatnost nego djeca majki koje žele da dijete upiše gimnazijsko obrazovanje), učenici čiji očevi žele da oni upišu četverogodišnje strukovno obrazovanje (oko 9 puta veća vjerojatnost nego djeca očeva koji žele da dijete upiše gimnazijsko obrazovanje) te djeca koja ne znaju koju vrstu srednjoškolskog obrazovanja njihovi očevi žele da oni upišu (oko 5 puta veća vjerojatnost nego djeca očeva koji žele da dijete upiše gimnazijsko obrazovanje). Četverogodišnje strukovno obrazovanje češće žele upisati i djeca niže akademske samoefikasnosti. Na to upućuje podatak o vjerojatnosti biranja gimnazijskog obrazovanja koja se povećava za 1,7 puta porastom akademske samoefikasnosti za 1 bod. Ostale regresorske varijable nisu imale statistički značajan efekt u toj analizi.

Tablica 2. Rezultati binarnoga logističkog modela namjere upisa različitih vrsta srednjoškolskog obrazovanja.

Varijabla	B	SE	Omjer izgleda
Spol (muški)	0,57**	0,21	1,76
Radni status majke (nije radno aktivna)	0,70*	0,33	2,01
Radni status oca (nije radno aktivan)	0,14	0,40	1,15
Obrazovni status majke (osnovna ili srednja škola)	0,17	0,28	1,19
Obrazovni status oca (osnovna ili srednja škola)	0,01	0,17	1,01
Školski uspjeh	-1,73**	0,19	0,18
Srednjoškolska aspiracija majke za dijete ^a			
Ne znam	0,05	0,38	1,06
Četverogodišnje strukovno	1,67**	0,30	5,33
Srednjoškolska aspiracija oca za dijete ^a			
Ne znam	1,64**	0,35	5,14
Četverogodišnje strukovno	2,22**	0,28	9,23
Akademski samoeфикаsnost	-0,53**	0,19	0,59
Samopoštovanje	-0,12	0,13	0,89
Čimbenici odabira srednjoškolskog obrazovanja			
Intrinzični	0,27	0,20	1,31
Izbjegavanje truda	-0,07	0,18	0,94
Socijalni čimbenici	0,12	0,15	1,12
-2LL	3 588,44		
AIC	3 592,94		
BIC	3 389,60		
% točnih klasifikacija	91,0 %		

Napomena: Kriterijska varijabla je "Koju vrstu srednjoškolskog obrazovanja želiš upisati?" ("Gimnazijsko", "Četverogodišnje strukovno"; referentna kategorija je "Gimnazijsko"). -2LL – -2log vjerojatnost. AIC – Akaikeov informacijski kriterij (engl. Akaike's information criterion). BIC – bayesijanski informacijski kriterij (engl. Bayesian information criterion). ^a Referentna kategorija je "Gimnazijsko". *p < .05. **p < .01.

4. RASPRAVA

Podatci dobiveni u ovom istraživanju potvrđuju dosadašnje nalaze o povezanosti nekih individualnih varijabli poput školskog uspjeha i samoefikasnosti s obrazovnim namjerama učenika vezanima uz odabir srednjoškolskog obrazovanja. Međutim, oni uglavnom ne potvrđuju teorijska predviđanja i dosadašnje nalaze o povezanosti socioekonomskog statusa roditelja i obrazovnih aspiracija njihove djece, jer se u ispitivanom modelu tek radni status majki pokazao marginalno značajnom odrednicom namjera upisa srednjoškolskog programa njihove djece. Činjenica da četverogodišnje strukovno obrazovanje češće žele upisati djeca čije majke nisu radno aktivne govori u prilog povezanosti socioekonomskog statusa roditelja i obrazovnih namjera njihove djece koja je nađena i u hrvatskom (Baranović i dr. 2014), ali i u uvelike drukčijim socijalnim i obrazovnim okružjima poput Češke i Švicarske (Drnakova, 2007; Falter, 2012). S druge strane, obrazovni status roditelja razmatran zajedno s ostalim čimbenicima odabira srednjoškolskog obrazovanja nije se pokazao statistički značajno povezanim s obrazovnim namjerama učenika. Iz naših rezultata proizlazi kako obrazovni status roditelja nije izravno povezan s obrazovnim namjerama učenika, nego se ta veza ostvaruje posredno, tj. putem drugih varijabli. U ovom su istraživanju četverogodišnje strukovno obrazovanje češće birali učenici čija su oba roditelja željela da oni upišu tu vrstu obrazovanja, što je sukladno teorijskim predviđanjima Bandure i suradnika (1996, 2001) prema kojima roditeljske obrazovne aspiracije predstavljaju jednu od odrednica aspiracija njihove djece. Za obrazovne odabire učenika u našem uzorku vrijednost obrazovanja koju roditelji eksplicitno ili implicitno komuniciraju kroz svoje obrazovne aspiracije i želje vezane za odabir srednjoškolskog obrazovanja vlastitog djeteta pokazala se važnijom odrednicom učeničkih namjera upisa srednjoškolskog obrazovanja nego što je to obrazovni status roditelja. S odabirom vrste srednjoškolskog obrazovanja povezane su i neke osobne odrednice – spol, školski uspjeh i akademska samoefikasnost. Povezanost boljega školskog uspjeha s višim obrazovnim odabirima empirijski je dobro utemeljena u dosadašnjim istraživanjima hrvatskoga obrazovnog konteksta (Baranović i dr., 2014). Nalaz da su djeca s nižom samoefikasnošću sklonija odabrati četverogodišnje strukovno obrazovanje govori u prilog predloženih modela utemeljenih u socijalno-kognitivnoj teoriji, poput teorije obrazovnih i karijernih izbora Lenta i suradnika (Lent, 2013; Lent i dr., 1994) ili modela Bandure i suradnika (1996; 2001). Potonji u središtu ima uvjerenja učenika o vlastitoj akademskoj efikasnosti koja su oblikovana pod utjecajem roditelja, a djeluju na akademsko funkcioniranje te kasnije obrazovne i karijerne aspiracije njihove djece. I u tom slučaju može se pretpostaviti sličan put utjecaja prema kojem socioekonomski status roditelja ima ulogu u načinu na koji oni oblikuju i samoefikasnost svoje dje-

ce, ali i djeluju na njihove obrazovne odabire. Puteve tog utjecaja i varijable koje u tome sudjeluju trebalo bi u budućim istraživanjima detaljnije ispitati.

Za kraj, valja se osvrnuti na ograničenja ovog istraživanja. S obzirom da je istraživanje provedeno isključivo u zagrebačkim školama, nalazi se ne mogu generalizirati na nacionalnu razinu, te bi se buduća istraživanja trebala usmjeriti na moguće regionalne razlike u obrazovnim odabirima, kako bismo dobili cjelovitiji uvid u to što određuje obrazovne puteve hrvatskih osnovnoškolaca. Pritom valja spomenuti i potencijalno važan čimbenik dostupnosti pojedine vrste srednjoškolskog programa koja može djelovati kao ograničavajući faktor obrazovnih odabira učenika u manjim sredinama. Budući da je ovo istraživanje provedeno na uzorku učenika osnovnih škola u Zagrebu u kojem se nudi najveći broj srednjoškolskih programa, taj čimbenik obrazovnih odabira nije ispitivan. Jedno od ograničenja ovoga istraživanja proizlazi i iz skromne unutarnje konzistencije skale čimbenika odabira srednjoškolskog obrazovanja koji se tiču izbjegavanja truda. Razlog niske vrijednosti Cronbachovog α koeficijenta djelomično leži u malom broju čestica od kojih se ta skala sastoji. Stoga bi u budućim istraživanjima trebalo koristiti pouzdaniju mjeru tog konstrukta. Konačno, pri interpretaciji nalaza treba uzeti u obzir da je socioekonomski status roditelja u ovom radu operacionaliziran kao učenički iskaz o radnom statusu te najvišem završenom stupnju obrazovanja roditelja. Iako je riječ o često korištenim indikatorima socioekonomskog statusa roditelja, nesumnjivo je da bi roditeljske procjene tih i nekih drugih socioekonomskih pokazatelja predstavljale kvalitetniju operacionalizaciju tog čimbenika obrazovnih odabira.

5. ZAKLJUČAK

Podatci prezentirani u ovom radu pružaju uvid u moguće odrednice odluke o odabiru vrste srednjoškolskog obrazovanja od strane učenika osmih razreda zagrebačkih škola. Oni potkrepljuju dosadašnje spoznaje o ulozi spola, školskog uspjeha i samoefikasnosti učenika u odabiru srednjoškolskog obrazovanja. Nalazi o povezanosti roditeljskih aspiracija vezanih za obrazovanje djeteta s odlukom njihove djece o odabiru vrste srednjoškolskog obrazovanja sukladni su podacima iz literature, što se nije pokazalo u slučaju varijabli koje indiciraju roditeljski socioekonomski status. Suprotno teorijskim predviđanjima i dosadašnjim nalazima, obrazovni status roditelja u okviru logističkog modela nije se pokazao značajnom odrednicom obrazovnih namjera učenika, dok su se majčine i očeve obrazovne aspiracije za dijete pokazale snažnom determinantom učeničkih obrazovnih odabira.

Podatak da aspiracije roditelja mogu biti važnije od roditeljskoga obrazovnog statusa za namjere upisa srednje škole njihove djece govori o značaju tog čimbenika obrazovnih odabira u hrvatskom kontekstu. Osobito se to odnosi na obitelji u

kojima drugi faktori (npr. radni i obrazovni status, financijske prilike) predstavljaju izazov u planiranju duljeg i kvalitetnijeg obrazovanja djece. Pritom treba imati na umu kako je stupanj obrazovanja roditelja bio povezan s učeničkim namjerama upisa srednje škole na bivarijatnoj razini te da se izostanak te veze u regresijskom modelu može objasniti upravo posredujućim djelovanjem drugih varijabli korištenih u modelu.

Za potpunije razumijevanje odluke o odabiru vrste srednjoškolskog obrazovanja u obzir bi trebalo uzeti i druge osobne i kontekstualne čimbenike predviđene integrativnim modelima te moguće puteve njihova utjecaja (npr. Bandura i dr., 2001; Lent, 2013). Takvi bi uvidi omogućili cjelovitije razumijevanje mehanizama u pozadini odabira vrste srednjoškolskog obrazovanja, a time i razvoj kvalitetnih programa podrške učenicima u donošenju najboljih odluka vezanih uz daljnji obrazovni put tijekom prijelaznih razdoblja njihova obrazovanja.

Financijska potpora

Projekt je financiran od Hrvatske zaklade za znanost kao uspostavni znanstveno-istraživački projekt "Obrazovne aspiracije učenika u prijelaznim razdobljima hrvatskog osnovnoškolskog obrazovanja: priroda, odrednice i promjene" (COBRAS) (UIP-2015-09-6757) u razdoblju od veljače 2016. do veljače 2019. godine.

LITERATURA

- Bandura A (1999). Social Cognitive Theory of Personality. U: Pervin L i John OP (ur.). *Handbook of Personality: Theory and Research*. New York: Guilford Publications, 154 -196.
- Bandura A, Barbaranelli C, Caprara G i Pastorelli C (1996). Multifaceted Impact of Self-Efficacy Beliefs on Academic Functioning, *Child Development*, 67 (3): 1206-1222. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1996.tb01791.x>
- Bandura A, Barbaranelli C, Caprara G i Pastorelli C (2001). Self-Efficacy Beliefs as Shapers of Children's Aspirations and Career Trajectories, *Child Development*, 72 (1): 187-206. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00273>
- Baranović B, Jugović I i Puzić S (2014). Važnost obiteljskog podrijetla i roda za uspjeh iz matematike i odabir srednje škole, *Revija za socijalnu politiku*, 21 (3): 285-307. <https://doi.org/10.3935/rsp.v21i3.1174>
- Beamish P i Morey P (2013). School Choice: What Parents Choose, *TEACH Journal of Christian Education*, 7 (1): 26-33.

- Boudon R (1974). *Education, Opportunity, and Social Inequality: Changing Prospects in Western Society*. New York: John Wiley and Sons.
- Bubić A i Ivanišević K (2016). How Children Choose High Schools: The Role of Career Self-Efficacy and Academic Performance, *Croatian Journal of Education*, 18 (2): 465-489. <https://doi.org/10.15516/cje.v18i2.1558>
- Buković N (2019). Institutional Development of Croatian Vocational Education Policy, *Političke perspektive*, 9 (2): 99-122. <https://doi.org/10.20901/pp.9.2.04>
- Dong Y i Peng CYJ (2013). Principled Missing Data Methods for Researchers, *SpringerPlus*, 2: 222. <https://doi.org/10.1186/2193-1801-2-222>
- Drnakova L (2007). *Determinants of Secondary School Choice in the Czech Republic*. Prague: CERGE-EI. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1093626>
- Državni zavod za statistiku (2018a). *Studenti upisani na stručni i sveučilišni studij u zimskom semestru ak. g. 2017./2018*. Zagreb: Državni zavod za statistiku https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2018/08-01-07_01_2018.htm (7. veljače 2019.)
- Državni zavod za statistiku (2018b). *Studenti koji su diplomirali/završili sveučilišni ili stručni studij u 2017*. Zagreb: Državni zavod za statistiku. https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2018/08-01-06_01_2018.htm (7. veljače 2019.)
- Državni zavod za statistiku (2019). *Srednje škole. Kraj šk. g. 2017./2018. i početak šk. g. 2018./2019. Priopćenje*. Zagreb: Državni zavod za statistiku. https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2019/08-01-03_01_2019.htm (16. prosinca 2019.)
- Falter J-M (2012). Parental Background, Upper Secondary Transitions and Schooling Inequality in Switzerland, *Swiss Journal of Sociology*, 38 (2): 201-222.
- Fergusson DM, Horwood LJ i Boden JM (2008). The Transmission of Social Inequality: Examination of the Linkages Between Family Socioeconomic Status in Childhood and Educational Achievement in Young Adulthood, *Research in Social Stratification and Mobility*, 26 (3): 277-295. <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2008.05.001>
- Hatcher R (1998). Class Differentiation in Education: Rational Choices?, *British Journal of Sociology of Education*, 19 (1): 5-24. <https://doi.org/10.1080/0142569980190101>
- Heck RH, Thomas SL i Tabata LN (2012). *Multilevel Modeling of Categorical Outcomes Using IBM SPSS*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203808986>
- Hox JJ, Moerbeek M i van de Schoot R (2017). *Multilevel Analysis: Techniques and Applications*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315650982>
- Ivanović M i Rajić-Stojanović I (2012). *Povezanost socioekonomskog statusa roditelja i profesionalnih namjera učenika osmih razreda osnovne škole*. Zagreb: Hrvatski zavod za zapošljavanje.
- Jokić B (2019). Obrazovna perspektiva – Želje, planovi i stavovi hrvatskih srednjoškolaca o prijelazu iz srednjeg u visoko obrazovanje. U: Ristić Dedić Z i Jokić B (ur.). *Što nakon srednje? Želje planovi i stavovi hrvatskih srednjoškolaca*. Zagreb: Agencija za znanost i visoko obrazovanje, 34-63.
- Jokić B, Baranović B, Bezinović P, Dolenc D, Domović V, Marušić I, Pavin Ivanec T, Rister D i Ristić Dedić Z (2007). *Key Competences 'Learning to Learn' and 'Entrepreneurship' in Croatian Elementary Education*. Torino: European Training Foundation.
- Jurviste U, Prpić M i Claros E (2015). *Women and Education in the EU*. Brussels: European Parliamentary Research Service.

- Lent RW (2013). Social Cognitive Career Theory. U: Brown SD i Lent RW (ur.). *Career Development and Counseling: Putting Theory and Research to Work*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, 115-146.
- Lent RW, Brown SD i Hackett G (1994). Toward a Unifying Social Cognitive Theory of Career and Academic Interest, Choice, and Performance, *Journal of Vocational Behavior*, 45 (1): 79-122. <https://doi.org/10.1006/jvbe.1994.1027>
- Matković T, Lukić, N, Buković, N i Doolan, K (2013). *Croatia-Destination Uncertain? Trends, Perspectives and Challenges in Strengthening Vocational Education for Social Inclusion and Social Cohesion*. Torino: European Training Foundation.
- Nacionalni informacijski sustav prijava i upisa u srednje škole (2019). Tablica bodova koji su bili potrebni za upis u školsku godinu 2019./2020. https://www.upisi.hr/docs/Broj_bodova_potrebnih_za_upis.pdf (5. veljače 2020.)
- Pravilnik o elementima i kriterijima za izbor kandidata za upis u 1. razred srednje škole (2015). https://www.upisi.hr/docs/pravilnik_o_elementima_i_kriterijima_final.pdf (13. veljače 2020.)
- Puzić S, Odak I i Šabić J (2019). Educational Outcomes and Aspirations of Upper Secondary School Students: The Cultural Capital and Relative Risk Aversion Perspectives, *Sociologija*, 61 (3): 368-388. <https://doi.org/10.2298/SOC1903368P>
- Rojewski JW i Yang B (1997). Longitudinal Analysis of Select Influences on Adolescents' Occupational Aspirations, *Journal of Vocational Behavior*, 51 (3): 375-410. <https://doi.org/10.1006/jvbe.1996.1561>
- Rosenberg M (1965). *Society and the Adolescent Self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press. <https://doi.org/10.1126/science.148.3671.804>
- Rottinghaus PJ, Lindley LD, Green MA i Borgen FH (2002). Educational Aspirations: The Contribution of Personality, Self-Efficacy, and Interests, *Journal of Vocational Behavior*, 61 (1): 1-19. <https://doi.org/10.1006/jvbe.2001.1843>
- Rudež T i Badanjak I (2018). Hrvatskom zavlada groznica upisa u srednje škole. Interes za gimnazije enorman, za jedno područje zanimanje u posebnom porastu. *Jutarnji list*, 28. lipnja. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/obrazovanje/hrvatskom-zavlada-groznica-upisa-u-srednje-skole-interes-za-gimnazije-enorman-za-jedno-podrucje-zanimanje-u-posebnom-porastu/7532055/> (5. veljače 2020.)
- Schafer JL (1999). Multiple Imputation: A Primer, *Statistical Methods in Medical Research*, 8 (1): 3-15. <https://doi.org/10.1177/096228029900800102>
- Sewell WH i Shah VP (1968). Social class, Parental Encouragement, and Educational Aspirations, *American Journal of Sociology*, 73 (5): 559-572. <https://doi.org/10.1086/224530>
- Stocké V, Blossfeld HP, Hoinig K i Sixt M (2011). Social Inequality and Educational Decisions in the Life Course, *Zeitschrift für Erziehungswissenschaft*, 14 (2): 103-119. https://doi.org/10.1007/978-3-658-23162-0_6
- Tynkynen L, Vuori J i Salmela-Aro K (2012). The Role of Psychological Control, Socioeconomic Status and Academic Achievement in Parents' Educational Aspirations for Their Adolescent Children, *European Journal of Developmental Psychology*, 9 (6): 695-710. <http://dx.doi.org/10.1080/17405629.2012.671581>
- Walpole M (2003). Socioeconomic Status and College: How SES Affects College Experiences and Outcomes, *The Review Of Higher Education*, 27 (1): 45-73. <https://doi.org/10.1353/rhe.2003.0044>

A Grammar School or a Four-Year Vocational School? Personal and Social Determinants of the Choice of Secondary Education

Josip ŠABIĆ orcid.org/0000-0002-8981-2560

Institute for Social Research in Zagreb, Croatia
josip@idi.hr

Jelena MATIĆ BOJIĆ orcid.org/0000-0003-1101-3379

Institute for Social Research in Zagreb, Croatia
matic@idi.hr

Iris MARUŠIĆ orcid.org/0000-0003-4837-790X

Institute for Social Research in Zagreb, Croatia
iris@idi.hr

ABSTRACT

Integrative theoretical models, such as the social cognitive theory of career and academic choices, recognise the complexity of determinants of students' decisions about the choice of secondary education. However, few studies have simultaneously examined the contribution of several determinants of this choice. This paper aims to examine the contribution of different personal and social determinants of students' choices of grammar school or four-year vocational secondary education — educational programs that allow direct access to higher education. Personal determinants are gender, school achievement, academic self-efficacy, self-esteem, and factors related to the choice of secondary education, while social determinants are students' reports of their parents' work status, educational status, and secondary school aspirations for the child. The data were collected by questionnaires administered on 7th- and 8th-grade students in 23 elementary schools in Zagreb (N = 784). A binary logistic model was tested, examining the relative contribution of the determinants in explaining the choice of the type of secondary education. Among the personal determinants, gender, school achievement, and self-efficacy play a role in student choices. Four-year vocational education is more often chosen by male students and students with lower school achievement and lower self-efficacy. Significant social determinants are the mother's work status and the parents' secondary school aspirations for their child. Four-year vocational education is more often chosen by students whose mothers do not work, whose parents prefer their enrolment at four-year vocational education, and who are unfamiliar with their fathers' aspirations for them. The results confirm previous findings on the relationship between personal determinants, such as school achievement and self-efficacy, and students' intentions related to enrolment at grammar school or four-year vocational education. Among the social determinants, parental aspirations have proven to be more important for their child's intentions of enrolling at a certain type of secondary education than their socioeconomic status.

Key words: choice of upper secondary education, socio-economic status, school achievement, academic self-efficacy

